
Heinrich von Kleist a jeho „Michael Kohlhaas“

Vacek J.

„Na březích Havoly žil kolem šestnáctého století obchodník s koňmi, jménem Michael Kohlhaas, učitelský syn, jeden z nejřádnějších a zároveň z nejstrašnějších lidí tehdejší doby. Tento neobyčejný muž byl by mohl být až do svého třicátého roku pokládán za vzor dobrého občana...svět by musel žehnat jeho památce, kdyby onen muž nebyl vybočil z mezí jedné ctnosti. Smysl pro spravedlnost učinil však z něho lupiče a vraha.“

Tak začíná proslulá novela Heinricha von Kleista, ilustrující osudy pravděpodobně nejznámějšího kverulanta evropských dějin [9]. Kleist připojil podtitulek „Z jedné staré kroniky“. Mělo jít snad o historický spis dvou autorů Schöttgena a Kreysiga z roku 1731 [14]. V jeho třetím díle vylíčili historii berlínského koňského handlíře jménem Hans Kohlhas z osady u Postupimi (Kohlhasenbrück). V roce 1532 se na něm dopustil hrubého bezpráví saský junker Günther von Zschwitz. Zabavil mu pod falešnou záminkou pár vraníků, které Kohlhas vedl do Lipska na trh. Zanedbávání vraníků záhy ztratili na ceně. Dva roky se Kohlhas ucházel o nápravu krivdy soudní cestou, a jelikož u feudální justice neuspěl, rozhodl se pro násilné řešení. Houfec lidí pod jeho velením raboval, zapaloval vesnice i města a vraždil. Během čtyř let (1535 až 1539) téměř regulérní války v Sasku a Braniborech přišlo pryč o život až třicet tisíc lidí. Věci se zabývali i dva říšští kurfiřti a o zprostředkování se pokoušel i reformátor Martin Luther [10, 14, 20, 22, 32]. Po rozpuštění svého vojska byl Kohlhas falešným slibem vlákán do Berlína a 22. dubna 1540 popraven.

„Michael Kohlhaas“ Kleistovy novely historicky věrný Hans Kohlhas není. Kleist mu pozměnil jméno a překřtil ho na Michaela, anděla spravedlnosti a mstitele. Shoda příběhu historického Kohlhasého s tragickým bojem protagonisty Kleistovy novely je sice značná, básnický modifikovaný Kohlhaas je však jiný a patologicky strukturovaný. Stal se učebnicovým příkladem kverulanta.

V Kleistově novele vede koňský handlíř Kohlhaas s čeledínem Hersem stádo koní na trh do Lipska. Pod hradem Tronkenburgem na sasko-braniborské hranici jsou zadrženi. Chybí jim pas. Kohlhaas slibuje, že si ho v Drážďanech opatří a hradní pán Wenzel z Tronky zadrží jako zástavu jeho dva vraníky. Čeledín Herse má o ně na Tronkenburgu pečovat, je však zbit a vyhnán. Kohlhaasovi v saské metropoli řeknou, že věc s pasem je pouhou báčorkou. Handlíř chce vraníky odvést. Jsou zubožení, převezme je až po jejich zotavení. Nesčetné soudní žaloby jsou marné. Drážďanský

soud mínil, že je to jen kverulant. Kohlhaasova žena Lisbeth jede s peticí k nejvyšší instanci do Berlína. Je zbita a svým zraněním podléhá. Kohlhaas prodává svůj majetek. „Jeho duše se chystá k velkým věcem.“ Sepíše „Kohlhaasův mandát.“ Wenzel z Tronky je nepřítel veškerého křesťanstva. Kdo ho podpoří, přijde o hrdlo a Kohlhaas mu spálí dům. Hrad Tronka lehl popelem, osazenstvo pobito, hradní pán utekl do Lutherova Wittenbergu. Kohlhaasovi bojovníci město třikrát podpálili. Zbojníků přibývalo. Drancování bylo lákavé. Byli neporazitelní a rozprášili houfy vojáků. „Mandátů“ vydal Kohlhaas víc. Je „říšského i světského poddanství prostým, jedině Bohu podřízeným pánem.“ Luther ho napomínal: „Věz, že meč, jímž máváš, je meč loupení a vraždy, rebel jsi a ne bojovník spravedlivého Boha.“ Kohlhaas za Lutherem zašel. Glejt ke svobodné cestě do Drážďan dostal. Podá znovu žalobu. A svůj houf rozpustí. Stalo se.

Až dosud Kleistův solidní kritický realismus. Kdejaký detail téměř pedantsky vylíčený. Pak se novela mění. Podivně. Ano, Kleist patřil k romantikům. Něco tajuplného přijít muselo. Stará cikánka. Zná budoucnost. Kdysi dala Kohlhaasovi v Jüteburgu cedulku. Jako amulet, snad mu i zachrání život. Na lístku byla věštba, jak to dopadne s rodem saského kurfiřta. Historika se do novely dvakrát nehodí. Nový soud dobře nedopadne. Vloží se do toho sám císař pán a spadla klec. Kohlhaas bude v Berlíně stát. Pro porušení zemského míru. Na popravišti zví, že Wenzel z Tronky jde na dva roky do šatlavy. Skoro ho to rozjaří. U popravy je i saský kurfiřt. Inkognito, aby se zmocnil lístku od cikánky. Kohlhaasova msta končí: „...strčil lístek do úst a spolkl.“ Kurfiřt padl v křečích k zemi a Kohlhaas byl stát. Dosáhl svého.

Donedávna byste sotva našli německou učebnici psychiatrie, kde by nebyla o Kohlhaasovi řeč. Existuje výstižnější umělecké vylíčení kverulace než ve skvostné Kleistově novele? V názorech na jejího hrdinu se psychiatrické autority shodly jen napůl. Zajedno jsou jen v jednom. Nešlo o endogenní psychózu.. „Paranoia querulans“ či „litiginosa“, jež se vyvíjí na „degenerativní“ bázi, odpadá. Paranoia je ale pokaždé blud, a to systematizovaný. S výklady Ernsta Kretschmera byly potíže odjakživa. U Kohlhaase pryč o „paranoiu“, a to psychoreaktivní, tedy o psychologicky pochopitelný vývoj, šlo. Tyto vývoje jsou však různé. Proč? Viníci jsou tři: charakter, vliv prostředí a druh zážitku [10]. Blud ale na konci je. Pasivně hypersenzitivní končí v bludu senzitivní vztahovačnosti [11], „para-

noici přání“ („Wunschparanoiker“) v bludech reformátorských, inventorních, originárních atd. A „expanzivně senzitivní“ mají namířeno do kverulace. Takže dle Kretschmera Kohlhaas „kverulatorní paranoik“ byl. Připomeňme i proslulý Kretschmerův výrok: „Neexistuje paranoia, ale existují paranoici.“ Pěkný aforismus, leč i trochu matoucí. Kretschmerovy výklady nechci simplifikovat. Bázi „paranoických“ poruch hledejme v charakteru. Kde tato disponovanost chybí, tam utrpené bezpráví ke kverulaci nevede. Ve slavném spisu o senzitivním bludu vztahovačnosti [11] napsal: „V případech těžších forem paranoického vývoje jde vesměs i o těžce zatížené osoby a tyto vývoje čistě reaktivní nejsou, ale vznikají na bázi endogenně labilních osobností.“ Platí tato logika i na Kohlhaase? Luther dal „koňáři“ glejt a ten svůj houf pobertů rozpustil. Přestal kverulovat? Nikoli. Bázi bludné kverulace by měl být blud ukřivdění. Kohlhaas ho neměl. Křivda se mu opravdu stala. Takže žádný blud a žádná paranoia? Svůj spor nevzdal. Zvítězil? Ano i ne. A nezapomeňme na jeho „mandáty“. Nejsou v nich i fragmenty jiných bludů? Prosazení abstraktního principu spravedlnosti ve feudálním státě či pověření samotným Bohem (reformatorní, extrapotenční, religiózní?). O nějaké „koňarové“ premorbidní zátěži není v novele ani zmínka. Weitbrecht [24] to vzal zkrátka: „Pobuřující zážitek utváří bojovného paranoika (Kampfparanoiker).“ Jenže se premorbidní disponovanosti nevyhnul. Kým ten „koňar“ vlastně byl? Aktivním „expanzivním fanatickým psychopatem.“ Výsledek úvah shodný s Kretschmerovými. Obdobně usuzoval Ewald [6]: „Manický kverulant.“ Proslulý Bumke [3] si vzal na pomoc Shakespearova Hamleta: „Je důstojnější mlčky sklonit hlavu před potupnými šípy osudu, nebo vzít zbraň a přívál trápení ukončit navždy vzpourou?... Vždyť kdo by jinak snášel bezpráví mocných, křivdy nadutých... nespravedlnost, sprostotu úradů...?“ Energický muž se chápe činu. Jeho pravzorem Michael Kohlhaas byl. Vlastní utrpené bezpráví z něj učinilo kverulanta. Bezpráví na nevinných obětech jeho zápasu ho však chladným ponechalo. Jeho kverulaci pochopíme, následnou asociativitu s agresí nikoli [7]. „Pro spravedlivé požadavky jiných lidí nemá kverulant pochopení. Jeho myšlení je katatymní, egoistické,“ napsali Schulte a Tölle [18]. Vzápětí titíž autoři tento princip u Kohlhaase zpochybnili. Pominuli bychom sociální realitu jeho doby: „Lze sotva připustit, že by výhradně na obranu čistě osobních egoistických zájmů berlínského koňského handlíře vystoupilo tolik lidí a vznikla téměř regulérní válka.“ Charakterogenní kverulatorní vývoj „hyperkompenzací“ naměstnaných afektů u disponovaného jedince je [19]. Instinkty práva a moci, jak soudí Leonhard [13], v souladu být nemusejí. Kdo hájí právo jen sám pro sebe a ostatní pomíjí, nejedná z instinktu práva, nýbrž moci. U Kohlhaase byly ve hře oba. Jakožto fanatic práva ho chtěl pro

všechny. Jeho paranoická osobnost vyrostla z obou instinktů, z instinktu práva i z instinktu moci ve smyslu patické expanzivnosti. Vondráček [22] napsal, že historický „Hans Kohlhaas byl asi vyhraněná osobnost s mocným citem pro spravedlnost, bojovník za právo a spravedlnost, za svobodu. Někdo by se mohl snad jen pozastavit nad nepatrnou příčinou a označovat Kohlhaaseho za anomální osobnost.“ Byl „klíčový zážitek“ historického rebela i literární postavy z Kleistovy novely vskutku malicherný? Faktograficky ano. Jen „hádání o kozí chlup“? Což platí pro téměř všechny kverulanty. Právní újma, někdy skutečná, jindy jen fiktivní, kverulaci nastartuje. Dimenze utrpené křivdy může být až směšně nepatrná, důsledky však až obudné. Právní újmu zveličuje chorobně deformovaná duše kverulanta. Jsou kverulanti „normální“, neparanoičtí a „bez formátu“, věční stěžovatelé a nařikači, jak je zná každý jurista i psychiatr. Tu a tam se vynoří „kverulant s formátem“. „Genuinním kverulantem“ byl svobodný pán von Hausen. Podal 152 trestních oznámení, z toho 76 proti soudcům pro porušení práva a 22 proti svědkům kvůli falešné přísaze. Sám byl obžalován ve 48 případech (urážka, vyhrožování apod.) a podal 300 stížností [4, 11]. Zdroj pozdější kverulace nalézá hlubinná psychologie v nejranějším věku. Infantilní sadistické super-ego ve vztahu k rodičům, boj proti otcovské autoritě, ve zralém věku proti „otcovským“ autoritám vůbec. Paranoický podíl ve skryté hostilní tendenci. Subjekt je nepříteli obklopen. Fixace či regrese uvolní sadistické obranné mechanismy. Vše, co chápe jako útok na svou integritu a reputaci, je útokem na jeho práva. Právní újma je pak klíčovým zážitkem. A pudovou sílu dodá kverulaci nepostradatelný hypertymní sklon. Stane se monomanickou vášní. Kverulant z ní čerpá svou slast. Vzdát se jí nemůže. Zruinovala by ho. Sociálně i ekonomicky. Raději však Pyrrhovo vítězství než žít bez boje. Ani parciální úspěch ke zklidnění nestačí. Žádný soud neodklidí žaloby, vyrostlé z patologického super-ego. Mohlo Kohlhaase uzdravit odsouzení Wenzela z Tronky? Těsně před stětím Kohlhaas „...klesl, přemožen city a s rukama křížem položenými na hrud, zpovzdálí před kurfiřtem na kolena. Když povstal a položil arcikancléřovi ruku na lem kabátu, ujistil ho radostně, že jeho největší přání na zemi je splněno“ [8, 9]. Byl Kleistem z galérie kverulantů vyloučen? Odpověď neznáme, protože „zamířil na popravěštně, kde jeho hlava padla pod katovou sekerou.“

Životní osudy autora novely „Michael Kohlhaas“ nebyly méně dramatické než osudy jejího protagonisty. Psychopatologa musí upoutat, dospět však k relevantnímu rozluštění nesčetných podivných zákrutů Kleistova života, včetně jeho tragického ukončení, je nejspíše nemožné.

Bernd Wilhelm Heinrich von Kleist se narodil 10., dle církevního zápisu až 18. října 1777, v tehdy

asi dvanáctitisícovém garnizonním městě Frankfurtu nad Odrou. Byl potomkem původně slovanského rodu z Pomořan. Příjmení Kleist se prý odvozuje od slovanského křestního jména „Clest“ nebo „Klist“ [15]. Praotec rodu a pomořanský vévoda Clest de Densin je zmiňován již v roce 1263. Přes sešvagřování s německými rytíři se v rodu užívala slovanská křestní jména ještě v 16. století. Vestfálským mírem (1548) připadla část Pomořan Braniborsku a došlo k poněmčení rodu. Stal se rodinou pruské oficiírské šlechty. Bylo v ní osmnáct generálů a dva polní maršálové, ale i několik vysokých úředníků, literátů, vynálezců a vědců. Nelze se divit, že byl Heinrich von Kleist předurčen k vojenské kariéře. Jeho otec, major Joachim Friedrich von Kleist, byl dvakrát ženatý. Z prvního pětiletého manželství s Carolinou Luisou von Wulffen měl dvě dcery a mladší Ulrika sehrála v Kleistově životě významnou roli. Rok po smrti své první manželky se v roce 1774 Kleistův otec oženil podruhé s osmadvacetiletou Julianou Ulrikou von Pannwitz z dolnolužické šlechty. Porodila mu pět dětí a Heinrich byl třetí v pořadí. Případy „šílenství“ v Kleistově rodu zaznamenány nebyly. Jedním z Kleistových předků byl však básník Ewald Christian von Kleist (1715 - 1759), jenž padl jako pruský důstojník v sedmileté válce ve vojsku Bedřicha Velikého. Píše se, že byl „charakterem toužícím po smrti“ a tak se traduje, že jeho smrt v bitvě u Kunersdorfu byla „jiným druhem sebevraždy.“ Také Kleistův o osm let starší bratranec, Franz Alexander von Kleist, po odchodu z armády literát, zemřel v roce 1797 poté, co „podléhal pustým výstřednostem až do své smrti“ [15].

Na první podivnosti narážíme již v Kleistově dětství. Otec, velitel pluku, vlastnil ve Frankfurtu nad Odrou rodinný dům, rodina však žila ve skromných poměrech. Dětství Kleist popisoval jako „neradostné“. Důvody neznáme. „Obtížnost jeho povahy“ pramenila prý „z vrozeného nedostatku radostnosti.“ Jako dítě míval „hudební halucinace“. Přetrvávaly i později. O jejich povaze nevíme nic. Snad přispěly k tomu, že za mlada „muzicíroval“ (flétna, klarinet, zpěv). Jako „von“ do normální školy nemohl. Vyučoval ho doma spolu „s nenadaným a těžkomyslným bratrance“, Karl Otto von Pannwitzem, mladý teolog Martini. A už tehdy se poprvé prosadilo ono neuvěřitelné: přání po sebevraždě s druhou osobou. Sepsali ujednání. Půjdou společně do smrti, pokud jim život nachystá něco nedůstojného. (Pannwitz spáchal sebevraždu sám, když se v noci na 18. října 1795 při ústupu pruského vojska z Polska, v den Kleistových narozenin, zastřelil.) Kleist pociťoval už od chlapeckých let svůj život jako sklíčující drama lidského údělu s nepřetržitou řadou konfliktů a porážek, za nímž se dobrovolná smrt zdála být jediným možným logickým závěrem [12, 14, 15, 20]. Po otcově smrti (1788) poslala rodina jedenáctiletého Kleista do berlínského penzionátu kazatele na francouzském gymnáziu Catela,

kde se naučil výtečně francouzsky. O jeho pubertě se neví zřetelně nic, mnozí soudí, že prožitky oné doby nějak přispěly k pozdějším Kleistovým mysteriózním poutím Evropou. V patnácti letech zahájil Kleist svou vojenskou kariéru. Rozhodnutí rodiny se podrobil. Účast na rýnském tažení (1793) proti Francii podnítila jeho averzi k válce. Ač povýšen na poručíka (1797), opustil jako dvaadvacetiletý v dubnu 1799 armádu. Nebyl ničím. Měl jen chuť studovat. Vrátil se do rodného Frankfurtu nad Odrou. Zapsal se ke studiu filozofie, matematiky a fyziky na tamní nepřiliš slibné Viadrině (univerzita, Viadra je Odra). Studoval? Asi nepřiliš. Vyhlédl si dívku ze sousedního domu, svou první i poslední snoubenku, dceru generálmajora von Zenge Wilhelminu. Pár let ji udržoval v naději na sňatek. Tři semestry na Viadrině a krátce po zásnubách se Kleist z Frankfurtu v srpnu 1800 vypařil. Kam? Snad Berlín. Co kdyby mu dali nějaký úřad, že? Čekal marně. Následovaly podivné eskapády. S kamarádem si zajeli do Lipska a dali se zapsat na univerzitu. Pod falešnými jmény. Kleist jako syn švédského kapitána Klingstedta. Jen klukovina, recese či radost z mystifikace? Jsou u slyšení u rektora profesora Wencka. Cíl? Prý dostat jakési „papíry“, víza. V Drážďanech stejná „šprťouchlata“. A domů hory dopisů. Jako od podnapilého v povznesené náladě. Psaní snoubence o nic lepší. Samé poučování, že ji změní k obrazu svému jako v Pygmalionu Lízu Doolittlovou. Hra kočky s myší? Ať mu důvěruje. „Jednoho dne se dozvíš o tom všem a budeš mi v slzách děkovat.“ Potrhle cestovní plány. Cílů mnoho (Vídeň, Štrasburk a ještě dál). Jako by Evropa zrovna neválčila s Napoleonem! Jen romantický entuziasmus? Spali, kde se dalo. Stačila kupka slámy. V putování Německem jim nebránil nikdo. Dorazili do Würzburgu. A co tam? To je zamlženo, zacloněno jakýmsi tajemstvím. Usídlili se v privátu. Vlastník? Chirurg Joseph Wirt. Padly i zmínky o tamním špitále, o chirurgii. Úplně mystérium. Kleist tam nějaký čas stonal. V dopise psal, že měl být uschopněn k roli manžela. Pochlubil se Wilhelmině. Když se s ní loučil, hoden jí nebyl. Nyní už je. Položil svůj život na váhy kvůli jejímu štěstí. Prosí o milost, o prominutí. Dívka té skrývačce sotva rozuměla. Rozluští to vůbec někdo? Snad chirurgický zákrok, jenž odstranil fyzický defekt, omezující jeho sexualitu. Neví to nikdo.

Kleist má jasno. O žádný úřad se ucházet nebude. Snoubence sdělil: „A pokud v této zemi nikde nenaleznu místo, najdu ho možná někde ještě lepší na jiné planetě.“ Bude cestovat. Důvod? Útěk, ale před čím? Začala „toulavá leta“ [16]. Nevlastní sestru Ulriku přemluví k cestě do Paříže. Co tam? Bude studovat. V létě 1801 vyjeli najatým kočárem. Pár měsíců v Paříži, jen zklamání. Z čeho? Ze všeho kolem. Domů se nevrátí. Rousseau, to je to pravé. Návrat k přírodě. Bude sedlačit ve Švýcarech. Odhodí panský život i závazky vůči pruskému státu. Zve Ulriku i Wilhelminu. Obě odmítnou. Pár

měsíců žije v domečku na ostrůvku na jezeře Thun. Píše první dramata jako v „rauši“ („Schroffensteinova rodina“, „Robert Guiskard“). Ruší zasnoubení: „Dívčino milá, už mi nepiš. Nemám už jiné přání než brzo zemřít.“ V létě 1802 jede z ostrova do Bernu k přátelům. Ustaraná Ulrika si ho odváží. Do Pruska nechce, staví se ve Výmaru. Goetha ani Schillera nevidí, pobude si u staříckého básníka Christopha Martina Wielanda (1733 - 1813). Wieland jeho dramata chválí. Čtrnáctiletá Wielandova dcerka se do něj zamiluje. Kleist je nadšen a utěšen. V Lipsku a Drážďanech noví přátelé. Píše antické drama „Amphitryon“. Brzy nové putování. S kamarádem z postupimského vojančení Ernestem von Pfüelem. Pěšky. Švýcarsy, pak Francie, Paříž. Prudká roztržka s přítelem a „zoufalý pokus společně se rozhodnout pro smrt“ [14]. Nadšeně přísahal na svou genialitu, vzápětí beznadějí. V afektu pálí rukopis „Guiskarda“ a mizí. Neznámo kam. Plánuje svůj konec. Směr pobřeží, ve St. Olmeru se Francouzi chystají k invázi do Británie. Připojí se k nim a padne. „Nebe mi odmítlo poskytnout slávu, nejvyšší z pozemských hodnot...vrhnu se do náručí smrti...umřu krásnou smrtí v bitvě...plesám při výhledu na nekonečně skvostný hrob“, píše Ulrice. Je pudem smrti posedlý. Francouzský lékař u regimentu ho varuje. Budou ho mít za špióna. Kleist píše pruskému vyslanci v Paříži. Chce svolení ke vstupu do Napoleonovy armády. Odmítnuto. A ať se hned sebere a jede domů. Skandál. Pruský král to jakživ nezapomene [12, 14, 15, 20].

V Německu se zastaví v Mohuči a stůně. Po pět měsíců sotva opustí postel. Kurýruje ho lékař a svobodný zednář dr. Wedekind. Kleistovi všichni radí, aby se do Pruska vrátil. K soudu kvůli velezradě nedojde. Sám míní, že za tu eskapádu s invází do Anglie nemohl. Asi mu přeskočilo. Přilezl ke křížku. Králi bude sloužit. Trošku to pomohlo, Berlín mu něco dá. Píše komedii „Rozbitý džbán“. Pošlou ho do Královce (Königsberg) jako praktikanta. Cítí své „podivné postavení ve světě.“ Náladové výkyvy, hloubavost, deprese. Rok to v Královci vydrží a znovu „krize“. Postonává, polehává, špatné trávení a stísněnost. Už to zná, není to poprvé. Co zase utéct? Třeba do Austrálie. Psaní novel mu jde. Rád je ale nepíše, je přece dramatik a novely jen z nouze. Francouzi Prusko okupují. Když se vydá do Postupimi, zatknou ho jako špióna. Pár měsíců pobývá v pevnosti ve Francii (1807). Pak Drážďany a přátelé. Vydává s nimi časopis „Phöbus“. Finančně se zruinuje. Vzniká tragédie „Penthesilea“ a „Katynka z Heilbronnů“. Úspěch? Kdeže! Goethe dává ve Výmaru „Rozbitý džbán“. Hotové fiasko. Napětí mezi Goethem a Kleistem graduje. Kleist vyzve Goetha na souboj. Pro urážky. „Těžké poblouznění přírody, kterou omlouvá jen velká dráždivost nervů nebo nemoc,“ vyjádří se o něm klasik. Později píše o Kleistových „nepřistojnostech a chorobných preludech“ [1, 2, 12, 14, 15, 16, 20].

Rok 1809. Kleistem zmítá téměř nepřičetný

vzteky nad povolností pruského krále k Napoleonovi. Rakousko se drží lépe. Pojede do Vídně a pomůže proti Francouzům. Vyjíždí s ním přítel Dahlmann. Napoleon v květnu 1809 Vídeň obsadil. Nezbude než zůstat v Praze. Ale i tam se zhroutil. Pobyl si ve špitále „U milosrdných bratří“. V Německu se říkalo, že umřel.

Kleistův nacionalismus narůstá. Chce v Praze vydávat vlasteneckou „Germanii“. Ani s tím ale nezačal. Císař ho zklamal, uzavřel mírovou smlouvu. Kleist dokončuje „Arminiovu bitvu“. O tom, jak germánští barbari v Teutoburském lese v roce 9 po Kristu vyprášili římskému Varusovi kožich. Hra pod úroveň („Římaní chlípni apenínští psi“ apod.). Německý šovinismus jako vyšitý.

O pěti měsících od konce října 1809 do jara 1810 o Kleistovi nevíme téměř nic. Pak se vynořil v Berlíně. Kamarádi s romantickými souvěrci (Arnim, Brentano aj.) a vydává noviny („Berliner Abendblätter“), ale ne dlouho. Kvůli dluhům zaniknou. Kleist se podbízí královi. Drama „Princ Friedrich z Homburgu“. Jedná se o bitvu u Fehrbellinu, 1675, kde byli Švédové dragounským generálem Homburgem poraženi. Jen proto, že neposlechl rozkaz kurfiřta. Pro pruskou duši nepředstavitelné. Drama spatřilo Berlín jen třikrát. Pak ho král zakázal. Jeden neúspěch stíhá druhý. Konec se blíží. Vroucí dopisy o šestnáct let starší Marii von Kleist, rozené Gualtieri, vdově po jeho bratranci. Asi ji miloval. Naděje na omilostnění u dvora se vytrácí. Rodina o něj nestojí. Takový budižkničemu, že? Celé dny proležel v posteli. „Jeho srdce bylo už mrtvé, byl z něj zpustošený člověk“ [15]. Někdy na podzim 1810 si prý už podruhé vyjel s přítelem k jezeru Wannsee. Byl tam už před 9 lety a už tehdy svým průvodcům řekl, že je tam místo jako stvořené pro sebevraždu. Nyní to opakoval. S důrazem, přítel se jen pochechtával. Pak ho kdosi uvedl do domu dobráckého úředníka Vogela. Setkání s jeho ženou, třiatřicetiletou nepříliš atraktivní Henriettou Adolphinou Vogelovou, bylo osudové. Věděla o své smrtelné nemoci (karcinom dělohy). Společné večery, hrála na klavír, společně zpívali. Jednou Kleista její zpěv nadchl. Chválil: „To bylo krásné k zastřelení.“ Zachmuřené k němu vzhledla. Rozumí mu správně? Může od něj očekávat jakoukoli službu? Přitakal. „Tak dobře, tak mě zabijte, kvůli své chorobě už život neunesu. Vy to ale neuděláte, na zemi už opravdoví muži nejsou.“ Kleist ji ujistil o opaku. On opravdový muž je a slovo dodrží. Padlo rozhodnutí. Jdou na smrt oba, společně. Tento děj je pochopitelně vyfabulovaný. Nikdo u toho nebyl [12, 14, 15]. Oba napíší dopisy na rozloučenou. Marii von Kleist píše on nádherný dopis: „Vprostřed triumfálního zpěvu, který má duše v tomto okamžiku smrti notuje, Ti musím poděkovat.... Umřu, jelikož už není na zemi nic, čemu bych se mohl přiučít a co získat...“

20. listopad 1811: Dopoledne v bytě Henrietty makabrozní veselí. Po dvanácté kočárem k „menšímu“ jezeru Wannsee, sotva míli od Postupimi. Hos-

tinec „Nový džbán na Fridrich Vilémově mostě“, majitel Johann Friedrich Stimmig. Bylo mimo sezonu a hosté žádní. Podomek Riebisch zatopil ve dvou pokojích. Kleist s Henriettou rozjaření, na noc si vzali pár lahví vína a rum.

21. listopad 1811: Kolem dvanácté řekli Stimmi-govi, že obědovat nebudou. Nenápadní, přátelští, hovorní, skoro rozjaření. Číšnice jim donesla na tácu kávu na paseku kousek za hospodou. Skotačili na louce. Smrákalo se a číšnice odnášela nádobí. Zaslechla výstřel, vzápětí další. Riebisch je našel v malé prohlubni. Henriettu Kleist střílel do srdce, sebe do hlavy.

Byla povolána policie, úřadové z Postupimi a Henriettin manžel z Berlína. Den poté úřední lékař v polorozpadlém stavení provedl pitvu. Sepsal nález: „Zvětšená játra, přeplněný žlučník, mozek ´pevnější než obvykle´“ a dodal: „Sangvinicko-cholerický charakter, hypochondrické záchvaty a chorobný stav mysli“ („kranker Gemütszustand“). A Henrietta? Potvrzen karcinom dělohy. Suicidanti byli pohřbeni na místě činu. Označeno bylo jen jakýmsi kvádry. Až v roce 1851 se objevil nápis na mramoru: „Heinrich von Kleist, nar. 10. 10. 1777, zemřel 21. 11. 1811. Žil, zpíval a trpěl v trudném těžkém čase, zde hledal smrt a našel nesmrtelnost.“ Rodina se mnoho let za Kleista styděla a teprve při stoletém výročí jeho smrti (21. 11. 1911) položila u památníku věnec se stuhou „Dem Besten ihres Geschlechts.“ („Nejlepšímu svého rodu“.)

Hodnocení Kleistova díla ponechejme literárním historikům. Kleist je zpravidla řazen mezi německé romantiky. Za zmínku stojí úvaha proslulého psychiatra a propagátora pojmu „tvůrčí nemoc“ Henri Fréderica Ellenbergera (1905 - 1993), o němž jsem referoval v roce 2002 [21]: „Také romantismus zplodil svůj ideální typ člověka. Jeho hlavními znaky byla nanejvýš vystupňovaná přecitlivělost, která mu umožňovala vžívat se do přírody a spolucítit s ostatními lidmi. Takový člověk byl zpravidla nositelem bohatého niterného života. Věřilo se na sílu inspirace, na intuici a spontaneitu... Stávalo se často, že jak muži tak i ženy byli postihováni romantickou nemocí, k níž patřila touha po něčem nedefinovatelném a mimořádném. Hrdina ve svém stálém neklidu těká, potuluje se všude možně, vede nestálý život, který ho přivádí až na pokraj zhroucení. Mnozí romantici byli vskutku nepokojní a chyběla jim sebedisciplína. Svě největší dary promrhali v improvizacích...a zanechali po sobě nedokončená díla. Mnozí z nich zemřeli předčasně, a to buď na tělesné nemoci jako Novalis, nebo v zatmění duše jako Hölderlin, anebo sebevraždou jako Kleist...“ [5]. Kleist? Shoduje se to pozoruhodně. Ellenbergovy termíny nejsou diagnóza. Nicméně jde o zajímavý postřeh zkušeného psychiatra. O nějaké statistické významnosti nemůže být ani řeč. Jsou tvůrci, vděčící za své geniální nápady předcházejícímu neduhu duše (své „tvůrčí nemoci“), ale u většiny tomu tak není. To platí i o „romantické

nemoci“. Snad jen u několika romantiků by se dala předpokládat (G. G. Byron, P. B. Shelley, K. H. Mácha, M. J. Lermontov aj.?).

Tragická srážka idejí se skutečností v hraničních situacích [1] je většinou hrdinů Kleistových dramát a novel vlastní. Posedle trvají na svém. Autobiografické pasáže v jeho dílech nenajdeme, mnoho však v nich pramenilo z jeho vlastní duše [12, 20]. I on byl modifikovaným Kohlhaasem. Dychtivost po sebezničení provázela jeho život od dospívání. Sotva koho z okruhu svých přátel nevyzval ke společné sebevraždě. Dle jedné přítelkyně „býval jen periodicky zdrav...a duševní síly jsou v něm protikladně zpárovány...pud a protipud...plesání nad životem a touha po smrti, slast z trýzně a trýzeň za slasti, raptus vedle stálosti...“ [15]. Ale opravdové šilenství ve smyslu dnešní psychózy? Zřídka, tu a tam. Časté i těžké deprese (jen reaktivní?), občas euforie bez známého zevního stimulu, jindy s ním. A co ony „heboidní“ skopičky v jeho 23 letech (Lipsko, Drážďany) a jeho „würzburgské mystérium“ krátce poté? Krátce před Kleistovou smrtí řekl o něm pruský státní sekretář Hardenberg jistému Raumerovi: „Dejte ruce pryč od toho ubožáka. Byl několik měsíců v krajském blázinci v Bayreuthu“ [15]. Kleistovo putování k lamanšskému kanálu? Sám tvrdil, že šlo „o pomnutí smyslů“ [12, 14]. Víc Kleistových současníků ho mělo za duševně chorého (Wieland, Goethe, paní von Schelkiesen, paní von Werdeck, dr. Wedekind, vyslanec Lucchesini, královecký Kantův nástupce profesor Krug, básníci Arnim a Brentano a mnozí jiní). Kleistovo opakované „marodění“ nevysvětlil nikdo. Tělesně chorý nebyl, zůstal však celé týdny v posteli. Literární historici tomu říkají „krize“. Což diagnóza není. Psychosomatické potíže míval, ale nic moc (bolení hlavy, zářivací potíže, zácpy, prý i horečky), jenže s tím i „záchvaty fantazírování“, což mohlo být ledacos. Dopisy o nesnesitelné trýzni bytí, přímo pastva pro existencialisty. Už ve čtyřiaadvaceti si stýskal: „Všechno je v mé budoucnosti v temnotách, nevím, co bych si měl přát, v co doufat a čeho se strachovat.“ [14]. Při odjezdu z Paříže (1801) je „chorobně znaven na těle i na duši“ [14]. Rok poté píše švagrovi: „Prosím Boha o smrt a Tebe o peníze“ [14]. Byl introvert, občas „romantický hysterik“, líbezný patos o kráse přírody, nezřídka nářek s touhou po klidu: „Žene mě divoký osud, já však nemám jinou potřebu než pokoj“ [15]. Dosáhl ho u jezera Wannsee krátce po 34. narozeninách. A psychiatrická diagnóza? Mnoho možností podle ICD-10: Bipolární afektivní porucha? Dystymie? Periodická rekurentní depresivní porucha? Neurotická nespecifikovaná porucha? Emočně nestabilní porucha osobnosti, snad i borderline typ? Ani po staru to není snazší: Exoendogenní deprese? Jenom neuróza, převážně depresivní? Nebo „polymorfní psychopatie“ s rysy depresivními, hysterickými, paranoidními atd.? Řekl bych, že nic z toho nevystihuje vše, co Kleistovu duši tížilo.

LITERATURA

1. **Autorenkollektiv:** Autoren in Wort und Bild. Bertelsmann.. Gütersloh, rok vydání neuveden.
2. **Budinský, L.:** Sebevraždy slavných. Praha, Knižní klub, 2000.
3. **Bumke, O.:** Gedanken über die Seele. 4. Auflage., Springer Verlag, Berlin und Heidelberg, 1948.
4. **Dietrich, H.:** Der Querulant. Münch. Med. Wchschr., 110, 1968, s. 1445-1450.
5. **Ellenberger, H. F.:** Die Entdeckung des Unbewussten. Hans Huber Verlag, Bern, 1985.
6. **Ewald, G.:** Neurologie und Psychiatrie. 3. Auflage. Urban und Schwarzenberg, München, Berlin, 1954.
7. **Huber, G.:** Psychiatrie. 4. Auflage, Schattauer Verlag, Stuttgart, New York, 1987.
8. **Kleist, H. v.:** Sämtliche Werke. Droemersch Verlagsanstalt, München, 1952.
9. **Kleist, H. v.:** Markýza z O...(Novely). (Překlad Formanová E., Slezák V., Vobrubová-Koutecká J.). Odeon, Praha, 1977.
10. **Kretschmer, E.:** Medizinische Psychologie. 8. Auflage. Georg Thieme Verlag, Leipzig, 1945.
11. **Kretschmer, E.:** Der sensitive Beziehungswahn. 2. Auflage. Julius Springer Verlag, Berlin, 1927.
12. **Laaths, E.:** Heinrich von Kleist. Eine gelebte Tragödie. In: Ad 8.
13. **Leonhard, K.:** Biologische Psychologie. Barth Verlag, Leipzig, 1961.
14. **Loch, R.:** Heinrich von Kleist (Leben und Werk). Verlag Philipp Reclam jun., Leipzig, 1978.
15. **Maas, J.:** Kleist, die Fackel Preussens. Verlag Kurt Desch, Wien, München, Basel, 1957.
16. **Reiman, P.:** Hlavní proudy německé literatury. Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1958.
17. **Salzer, A., Tunk, E.:** Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur in sechs Bänden. Band III. Komet MA, Frechen, rok vydání neuveden.
18. **Schulte, W., Tölle, R.:** Psychiatrie. 3. Auflage., Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 1975.
19. **Schüttler, R.:** Psychiatrische Vorlesungen. W. Zuckschwerdt Verlag, München, Bern, Wien, San Francisco, 1987.
20. **Stromšík, J.:** Kleistův odkaz. In: ad 8.
21. **Vacek, J.:** O tzv. tvůrčí nemoci. Čes. a slov. psychiat., 98, 2002, s. 149-154.
22. **Vondráček, V., Holub, F.:** Fantastické a magické z hlediska psychiatrie. SZN, Praha, 1968.
23. **Vondráček, V.:** Hodnocení a jeho poruchy z hlediska psychiatrie. Čs.akademie věd, Praha, 1964.
24. **Weitbrecht, H. J.:** Psychiatrie im Grundriss. 3. Auflage. Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 1973.

MUDr. Jaroslav Vacek
Lesní 15
360 07 Karlovy Vary

MIGRÉNA

Průvodce ošetřujícího lékaře

Jiří Mastík

Migréna představuje závažný medicínský problém, postihuje přibližně 12 % populace. V poslední dekádě zaznamenala léčba migrény značný pokrok s nástupem specifické selektivní skupiny antimigrenik, tzv. triptanů, i účinnější profylaktické léčby. Publikace je zaměřena na edukaci specialistů – neurologů, věnujících se léčbě bolestí hlavy, ale těžít z ní mohou i neurologové bez této specializace a praktičtí a rodinní lékaři.

Vydalo nakladatelství Maxdorf v roce 2008, 104 str., edice Farmakoterapie pro praxi / Sv. 28, cena: 195 Kč, formát: 110 x 190 mm, brož., ISBN: 978-80-7345-139-4.

Objednávky můžete posílat na adresu: Nakladatelské a tiskové středisko ČLS JEP, Sokolská 31, 120 26 Praha 2, fax: 224 266 226, e-mail: nts@cls.cz. Na objednávce laskavě uveďte i jméno časopisu, v němž jste se o knize dozvěděli.